

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

15(24)
2015

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

FRAGMENTUOTI IDENTITETAI IR
SOCIOKULTŪRINĖS MAŽUMOS

Sudarytojai VYTIS ČIUBRINSKAS ir JONAS MARDOSA

FRAGMENTED IDENTITIES AND
SOCIOCULTURAL MINORITIES

Edited by VYTIS ČIUBRINSKAS and JONAS MARDOSA

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI
LEIDYKLA

VILNIUS 2015

Leidybą finansuoja
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
Sutarties Nr. LIT 7-53

REDAKcinĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
*École des Hautes Études en Sciences Sociales
Kalifornijos universitetas, San Diegas*

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytiš Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytiš Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Fragmentuoti identitetai ir sociokultūrinės mažumos / Fragmented Identities and Sociocultural Minorities

Christian Giordano

Fragmented Identities: The Case of Penang's Malaysian-Chinese	9
Fragmentuoti identitetai: Penango Malaizijos kinų atvejo analizė. Santrauka	24

Kristina Šliavaite

Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose	27
Language, Identity and Inter-Ethnic Relations in Southeastern Lithuania: Experiences and Challenges of Multiculturalism in Everyday Contexts. Summary	49

Darius Daukšas

Valstybės teritorialumas ir tautinės mažumos: Lenko kortos atvejis	53
State Territoriality and Ethnic Minorities: The Case of the Polish Card. Summary	67

Katarzyna Wójcikowska

Ethnic Socialisation in the Experiences of Students and Graduates of the Lithuanian Minority in Poland	69
Lietuvių mažumos Lenkijoje studentų ir baigusiujų studijas etninės socializacijos patirtis. Santrauka.....	96

Žilvytis Šaknys

Karaimų kalendorinės šventės valstybinių švenčių aspektu	99
Karaim Calendar Holidays in the Context of State Holidays. Summary	123

Jonas Mardosa

Simboliniai patiekalai Pietryčių Lietuvos lenkų velykinėse apeigose ir papročiuose XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje	129
Symbolic Easter Dishes of the Poles in Southeastern Lithuania in the Second Half of the 20th Century and the Beginning of the 21st Century. Summary.....	151

Kiti straipsniai / Other Articles*Asta Vonderau*

- The Downside of Transparency: Europeanization, Standardization and Disobedient Markets at the Margins of Europe155
 Neigiami skaidrumo aspektai: europeizacija, standartizacija ir maištingos turgavietės Europos pakraščiuose. Santrauka 175

Gintarė Dusevičiūtė

- Jorė: (re-)konstrukcija ar *tradicijų* tęsa? 177
 Jorė: (Re-)construction or Continuity of *Traditions*? Summary 201

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Guntis Šmidchens. The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution (*Ainė Ramonaitė*) 205
 Soviet Society in the Era of Late Socialism 1964–1985. N. Klumbyte, G. Sharafutdinova (eds.) (*Ida Harboe Knudsen*) 208
 Loreta Martynėnaitė. Kraštovaizdžio konstravimas: gėlių darželiai Lietuvoje XX a. – XXI a. pradžioje (*Laima Anglickienė*) 212
 Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė. Lietuvos vaikų žaislai (*Auksuolė Čepaitienė*) ... 215
 Семья и этничность в Литве. Современный взгляд в минувший век. М. Ю. Мартынова, М. Я. Устинова и др. (ред.) (*Petras Kalnias*) 218
 Традиционная мастацкая культура беларусаў 3: Гродзенскае Панямонне 1–2. Т. Б. Варфаламеева (рэд.) (*Jonas Mardosa*) 225

Konferencijos / Conferences

- EASA 2014 m. konferencija „Bendradarbiavimas, intymumas ir revoliucija – naujovės ir tęstinumas susipynusiame pasaulyje“ (*Daiva Repečkaitė*) 229
 SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencijos Insbruke ir Kazanėje (*Skaidrė Urbonienė*) 232
 2-oji tarptautinė konferencija „Balkanai ir Baltijos šalys vieningoje Europoje: istorija, religija, kultūra II“ 2014 m. (*Aušra Kairaitytė*) 235
 Tarptautinė konferencija „Savas ir kitas šiuolaikiniuose tyrimuose“ (*Inga Zemblienė*) 238
 Tarptautinė konferencija „Šventės mieste“ (*Danguolė Svidinskaitė*) 240

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

- Tyrinėjame *sava* ir *kita* (*Vida Savoniakaitė*) 245

Loreta Martynėnaitė. **Kraštovaizdžio konstravimas: gėlių darželiai Lietuvoje XX a. – XXI a. pradžioje.** Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014. 368 p.: iliustr.

Norisi pasidžiaugti dar viena neseniai, 2013 m. rudenį, apginta etnologine disertacija, kuri plačiai visuomenei tampa prieinama jos pagrindu išleidus monografiją. Smagu, kad vertingas Loretos Martynėnaitės tyrimas dienos šviesą išvydo gana greitai – praėjus metams po disertacijos gynimo.

Savo tyrimų objektu Loreta Martynėnaitė pasirinko tikrai įdomią, gražią ir smagią temą. Autorės dėmesys sutelkiamas į vieną Lietuvos sodybų, išikūrusių daugiausia kaime, elementą – gėlių darželį. Gėlių darželiai, jų kompoziciniai bruožai, vieta sodyboje ir reikšmė kaimo bendruomenės, ypač moterų gyvenime, simbolika, gėlių darželio ryšys su liaudies papročiais, tradicijomis bei apeigomis – tai temos, kurios jau buvo šiek tiek aprašytos ir nagrinėtos tiek tarpukariu, tiek ir sovietmečiu įvairiuose etnologų, folkloristų, botanikų ir kitų sričių specialistų ar kraštotyriminkų entuziastų moksliniuose bei mokslo populiarinimo straipsniuose. Bet dažniausiai buvo aptariamasi tik tam tikras gėlių darželio aspektas, o išsamios reiškinių analizės nebuvo. Todėl džiugu, kad Loreta išsikėlė daug platesnę tikslą – atskleisti gėlių darželio kaip Lietuvos kaimo kraštovaizdį konstruojančios vietos ir reiškinių kultūrinį savitumą bei nustatyti jo reikšmes ir tęstinumo transformacijas istorinių laikmečių kontekste.

L. Martynėnaitė gerai susipažino su daugelio užsienio ir Lietuvos tyrėjų ir kraštotyriminkų darbais, nagrinėjančiais įvairius kraštovaizdžio aspektus. Susipažinimas su kraštovaizdžio antropologinėmis metodologinėmis interpretacijomis ir

požiūriais jai leido „plačiau pažvelgti bei visapusiškai paaikškinti tyrimo lauke vykstančius procesus: kaip vietiniai gyventojai kraštovaizdį įterpia į kultūrinę ir fizinę aplinką, kokią jį jiems turi reikšmę, koks kraštovaizdžio vaidmuo kuriant tapatybę, kaip kraštovaizdyje atkuriamas paliktų vietų atminimas [...]“ (p. 9).

Leidinio pradžioje pateikiama kraštovaizdžio tyrimų ir šaltinių apžvalga, didžiausią dėmesį skiriant ne bendram kraštovaizdžiui, bet būtent gėlių darželiui. Įdomus, nors ir trumpas, yra skyrelis „Nuo lietuviškų renesanso, baroko ir angliškujų sodų, parkų pavyzdžių iki gėlių darželių“, kuriame pateikiama trumpa dekoratyvinės sodininkystės tradicijų Lietuvoje istorinė raida. Kaimo darželių apžvalgai skirta daugiau dėmesio – tai suprantama, nes tai ir yra autorės pagrindinis tyrimų objektas. Autorė sumini, kokios buvo pirmosios žinios apie kaimo darželius. Tiek mūsų krašto šviesuoliai, tiek tik pro šalį per Lietuvą vykstantys užsieniečiai jau seniai yra pastebėję, kad gėlių darželis yra būtinas kiekvienos lietuvių (žemaičių) sodybos atributas; apdainuojamas jis ir liaudies dainose, kuriose atspindi jaunos merginos platumų jausmų spektrą ir jos gyvenimo pokyčius. Lietuvių rašytojai ir poetai jį aprašė savo kūriniuose. Neliko autorės nepastebėta ir spaudos įtaka kraštovaizdžio konstravimui XIX a. – XX a. pirmoje pusėje.

Antroje monografijos dalyje aptariamos kraštovaizdžio tyrimų kryptys ir metodologija. Analizuojami tiek užsienio, tiek lietuvių mokslininkų darbai, įrodantys, kad „kraštovaizdis – svarbus įsitvirtinimo erdvėje veiksnys, formuojantis simbolinius vaizdinius apie toje erdvėje gyvenančią grupę“ (p. 48). Pristatomos pasauliniame antropologijos mokslo kontekste vyraujančios teorinės kraštovaizdžio sampratos interpretacijos, apibrėžiančios kraštovaizdį kaip svarbią charakteristiką, kuri, būda-

ma pilna kultūrinių ir socialinių reikšmių, mums suteikia žinių ir apie tam tikros bendruomenės, etninės grupės, gyvenančios tam tikroje vietoje, aplinką.

Toliau išsamiai aprašomi pačios autorės atlikti etnografiniai lauko tyrimai. Kadangi tradiciškai gėlių darželis yra moterų karalija, natūralu, kad autorė apklausė daug daugiau moterų (net 133) negu vyrų (tik 3). Individualių maršrutinių ekspedicijų metu apvažinėta visa Lietuva – aplankytos 87 vietovės. Autorės per pastaruosius metus surinktą empirinę medžiagą papildė anksčiau, prieš keletą dešimtmečių, tyrimus apie gėlių darželius atlikusių tyrinėtojų – G. Žumbakienės, L. Kudirkienės, I. Butkevičiaus ir kt. – surinkti rašytiniai ir vaizdiniai duomenys. Be abejo, tokiam tyrimų objektui tirti labai pravertė ir fotofiksacijos metodas, nufotografuota daug įvairių Lietuvos regionų gėlių darželių – ko akis nepamato iškart vietoje, vėliau galima dar kartą patikrinti vaizdą užfiksavusiose nuotraukose. Nuotraukos, atspindinčios tarpukario ir sovietmečio laikotarpių kraštovaizdį, buvo rinktos ir iš etnografinę medžiagą saugančių muziejų, mokslinių rankraštytų. Tiek pačios autorės darytos, tiek archyvinės nuotraukos labai papuošė ir pačią monografiją. Be jų toks leidinys turbūt net ir neišsivaizduojamas.

Pačios įdomiausias yra monografijos dalys, kuriose autorė aprašo savo atliktų tyrimų rezultatus. Kadangi pati tema – gėlių darželis – yra artima daugeliui lietuvių, nes šiais laikais gėles augina tiek jaunos, tiek vyresnės moterys, šiuo hobiu ir smagiu laiko praleidimu domisi ir vyrai, su dideliu susidomėjimu galima paskaityti apie įvairius gėlių darželio kultūrinius ir socialinius aspektus. Atskiruose monografijos skyreliuose aptariami skirtingų laikotarpių gėlių darželių bruožai ir paskirtis, aprašoma, kas darė įtaką vienokiam ar kitokiam darželio planavimui, jo vietos sodyboje bei augalų rūšių parinkimui.

Interpretuojant gėlių darželio kultūrinių ir socialinių bruožų kaitą, manau, pagrįstai išskiriami keli jo raidos etapai, medžiaga skirstoma pagal skirtingus istorinius-socialinius laikotarpius, ryškiau veikusius tiek pačių gėlių darželių vaizdą, tiek ir bendrai žmonių požiūrį į aplinką ir gyvenamąją erdvę. Kad gėlių darželis buvo tikrai labai svarbus, rodo ir autorės atliktas tyrimas, kurio metu nustatyta, kad jis buvo įrengiamas dar prieš apsigyvenant sodyboje arba iš karto į ją atsikėlus (5 ir 6 diagramos): moterys, dar nespėjusios kaip reikiant įsikurti naujuose namuose, visais laikais iš karto skubėdavo puošti ir savo aplinką.

Lietuviai gėlių darželyje įprasmindavo ir savo tautinę tapatybę, pavyzdžiui, tarpukariu visuomenė ne tik buvo skatinama tvarkingai prižiūrėti gėlių darželius, auginti vietinius augalus, bet ir suteikti darželiams valstybinių simbolių ir ženklų – Gedimino stulpų, dvigubų kryžių ir kt. – formas. Svarbi ir autorės surinkta informacija apie lietuvių tremties ir emigracijos gyvenamųjų vietų aplinką – mažas, tradiciniu lietuviškų gėlių darželiu papuoštas žemės lopinėlis prie jų namų žmonėms svetimose valstybėse primindavo jų prarastą tėvynę, o rūta visiems už Lietuvos ribų gyvenantiems lietuviams tapo sakraliu augalu – mūsų tautos simboliu. Šie tyrimų rezultatai ir autorės taiklūs pastebėjimai tik dar kartą įrodo, kaip gėlių darželis, rodos, toks paprastas ir įprastas Lietuvos kraštovaizdžio elementas, yra įaugęs į mūsų kraują ir yra svarbi mūsų tradicinės medžiaginės ir dvasinės kultūros dalis.

Tyrimai atskleidė ir ganėtinai nemažus pokyčius XX a. – XXI a. pradžioje: keičiasi auginamų gėlių rūšys; išpopuliarėja visžaliai dekoratyviniai krūmai ir medeliai; išnykus kai kuriems papročiams, sumažėja ir augalų sakralinė reikšmė; naujingų, vaistinių savybių turintys augalai

persikelia į daržus; svarbesnėmis tampa estetinės auginamų augalų savybės. Tačiau, nepaisant per pastarąjį šimtmetį įvykusių pokyčių, galime konstatuoti, kad mūsų poreikis kurti ir puoselėti gražią aplinką niekur nedingo. Vis daugiau moterų susižavi būtent senųjų, tradicinių gėlių auginimu, atranda jų grožį iš naujo.

Gal kaip monografijai yra šiek tiek per ilgį pirmieji knygos skyriai, kuriuose detalai pateikiama labai išsami tyrimų ir šaltinių apžvalga, aprašomos naudojamos tyrimų kryptys ir metodologija. Tačiau tai nėra priekaištas autorei, šią problemą dažniausiai turi visos disertacijų pagrindu leidžiamos monografijos. Jauniems mokslininkams po nesenų studijų, daugkartinių mokslinių diskusijų dažniausiai norisi į leidinį sudėti visą surinktą informaciją, nežiūrint net to, kad teoriniuose leidinio skyriuose pristatomų mokslininkų tyrimų rezultatais vėliau visiškai nesinaudojama tose dalyse, kuriose pristatomas paties autoriaus atliktas tyrimas. Suprantama, kad moksliniam darbui reikalingas mokslinio aparato, šaltinių ir literatūros pristatymas, bet kartais taip norisi „grynesnio“ teksto.

Kita šiek tiek už akių užkliuvusi problema – kartais labai gausiai cituojami pateikėjai (kai kur cituojami net keliolikos pateikėjų žodžiai). Jei šios jų mintys yra besikartojančios ir nieko nauja neatskleidžiančios, gal neverta be reikalo didinti knygos apimtį. Ši pastaba yra aktuali ne tik Loretai, bet ir apskritai daugeliui etnologų. Tai turbūt nenuostabu, nes etnologai dažnai įsimyli savo tyrimų objektą, lygiai taip pat kaip ir informaciją suteikiančius pateikėjus. Šie nuoširdūs, atliekamam darbui svarbūs jausmai turi ir kitą pusę –

monografija tampa svarbi ne tik mokslinė prasme, pateikiamais faktais, ji yra šilta ir lengvai skaitoma, nes autorė išties tyrimus atliko ir monografiją parašė su didžiule meile ir atsidavimu.

Knyga gražiai išleista, iliustracijos labai gerai parinktos, priderintos prie teksto ir atspindi skirtingų laikotarpių lietuvių aplinkos estetiką. Atlikti tyrimai yra tarpdalykinio pobūdžio ir jų rezultatai tikrai vertingi ne tik mokslininkams, pirmiausia, aišku, etnologams ir botanikams. Monografija turi ir praktinę reikšmę. Nors skirtingais laikotarpiais gyvenančios skirtingos žmonių kartos turi šiek tiek kitokį skonį, estetines nuostatas, kaip ir kiekvienoje srityje, taip ir šioje, keičiasi mados, tačiau juk daugeliu atvejų nauja – tai tik užmiršta sėna: perskaičius ar bent pavarčius šį leidinį, galima ir prie savo namų įsirengti tradicinę lietuvišką darželį, sužinoti, kokios gėlių rūšys buvo populiariausios mūsų senelių ar prosenelių laikais. Čia sudėti etnografiniai aprašymai, galiausiai puikios tarpukario, sovietmečio ir šių dienų gėlių darželių nuotraukos padės ir įsirengiantiems tradicines kaimo sodybas, ir trokštantiems autentiškumo – juk be gėlių darželio lietuvio sodyba neįsivaizduojama. Manau, kad leidinys turėtų būti naudingas ir kraštovaizdžio specialistams bei vis populiarėjančioms visuomeninių ir privačių erdvių želdinių priežiūros įmonėms. Savitas Lietuvos sodybų aplinkos įrengimas ir sukultūrintas kraštovaizdis turėtų būti saugomas bei puoselėjamas ir džiugintų ne tik mus pačius, bet ir, besiskirdamas nuo kitų kraštų, trauktų turistus, besizavinčius Lietuvos gamtos grožiu.

Laima Anglickienė

Vytauto Didžiojo universitetas